

УДК 347.415 (416:347.457(477))

Головачов Ярослав В'ячеславович,
здобувач кафедри цивільного права
Національного університету «Одеська юридична академія»

ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ДО СУБРОГАЦІЇ ЗАГАЛЬНИХ НОРМ ПРО ПЕРЕХІД ПРАВ КРЕДИТОРА

Постановка проблеми. Суброгація є однією з важливих особливостей майнового страхування. Це заснований на законі перехід до страховика права вимоги, яке страхувальник (вигодонабувач) має до особи, відповідальної за збитки, відшкодовані в результаті страхування, здійснюваний шляхом передачі цього права в обсязі виплаченого страховиком страхового відшкодування. Страховик набуває право вимоги тільки за умови виплати ним страхового відшкодування, в межах виплаченої суми. Збитки, не покриті виплаченим страховим відшкодуванням, можуть бути стягнуті страхувальником (вигодонабувачем) самостійно.

За допомогою суброгації закон, а потім і суд, захищають майнові інтереси страховика у тому випадку, якщо він здійснює відшкодування шкоди, яка заподіяна не збігом обставин, а в результаті чийхось неправильних дій.

Значення розгляду питання, пов'язаного із застосуванням норм про суброгацію у страхуванні залишається досить актуальним, про що свідчить збільшення кількості відповідних справ у судах. Однак вивчення цих матеріалів і аналіз правозастосовної практики показує, що відсутній єдиний підхід до розуміння основних питань, щодо визначення правової природи різних зворотних вимог страховика.

Стан дослідження теми. До цієї теми спеціально чи побічно звертались: В.А. Белов, М.І. Брагинский, Д.М. Генкин, Є. Годеме, С. Дедиков, О.В. Дзера, О.С. Іоффе, О. Кот, О.О. Красавчиков, О. Ломидзе, Г.К. Матвеев, І.Б. Новицкий, І.А. Покровський, В.І. Серебровський, Ю.Б. Фогельсон, Є.О. Харитонов, А. В. Чебунин, Я.М. Шевченко та ін.

Метою статті є аналіз особливостей застосування норм про перехід прав кредитора шляхом суброгації.

Виклад основного матеріалу. Стаття 513 ЦК України передбачає, що правочин щодо заміни

кредитора у зобов'язанні вчиняється у такій самій формі, що і правочин, на підставі якого виникло зобов'язання, право вимоги за яким передається новому кредиторі. Правочин щодо заміни кредитора у зобов'язанні, яке виникло на підставі правочину, що підлягає державній реєстрації, має бути зареєстрований в порядку, встановленому для реєстрації цього правочину, якщо інше не встановлено законом. Ця стаття до суброгації не відноситься, не дивлячись на те, що передбачає правила щодо зміни кредитора. Справа в тому, що вона стосується тільки цесії, оскільки вона відбувається на підставі правочину, а суброгація, як відомо, відбувається на підставі закону. Додаткового правочину вона не вимагає.

Відповідно до ст. 514 ЦК України «до нового кредитора переходять права первісного кредитора у зобов'язанні в обсязі і на умовах, що існували на момент переходу цих прав, якщо інше не встановлено договором або законом».

Про наявність суброгації можна стверджувати тільки в тому випадку, якщо шкоду викликали протиправні дії осіб, що тягнуть цивільно-правову, кримінальну або адміністративну відповідальність. При цьому цивільно-правова відповідальність може наступити у двох випадках – при невиконанні або неналежному виконанні контрагентом страхувальника (вигодонабувача) умов укладеного зі страхувальником договору, а також внаслідок заподіяння третьою особою шкоди страхувальникові (вигодонабувачеві) [1].

Суброгаційне право, що перейшло до страховика, здійснюється ним з дотриманням правил, що регулюють відносини між страхувальником (вигодонабувачем) і особою, відповідальною за збитки.

Має бути дотриманий процесуальний порядок здійснення страховиком його суброгаційних прав. Страховик повинен дотримуватися вимог нормативних актів, що регулюють ті правовідно-

сини, у яких склалися страхувальник і особа, відповідальна за збитки. Це стосується дотримання як матеріальних, так і процесуальних норм, що містяться в цих актах. Так, транспортними уставами й кодексами встановлені припинювальні строки для пред'явлення претензій і скорочені строки позовної давності за вимогами до транспортних організацій, передбачений обов'язковий порядок досудового врегулювання розбіжностей у претензійному порядку. Тому й суброгаційні права страховика повинні здійснюватися з дотриманням такого порядку [2, с. 651].

Виходячи зі змісту ст. 993 ЦК України суброгація за договором особистого страхування неможлива.

Цей висновок підтверджується і тим, що при суброгації відбувається зміна особи в зобов'язанні. У відповідності до ст. 515 ЦК України заміна кредитора не допускається у зобов'язаннях, нерозривно пов'язаних з особою кредитора, зокрема, у зобов'язаннях про відшкодування шкоди, завданої каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю.

Дане правило відноситься і до суброгації. Отже, при укладанні договору особистого страхування в страховика відсутні правові підстави для стягнення виплаченого страхувальникові (вигодонабувачу) страхового забезпечення в порядку суброгації. У договорі особистого страхування істотною умовою є особа застрахованої особи. Від ряду показників, що стосуються її безпосередньо, буде залежати і сума страхової виплати, внаслідок чого й не може переходити право вимоги до страховика.

Виплата позивачем (страховиком) страхової суми за договором особистого страхування збитком для нього не є, оскільки власник, наприклад, автомобіля, яких-небудь прав позивача не порушив.

Виходячи зі ст. 1166 ЦК України, відшкодуванню підлягає шкода, заподіяна безпосередньо потерпілому. Таким має бути визнаний страхувальник, а не страховик, чиї права не були порушені, тому підстав до відшкодування шкоди не виникає.

Страховика при виплаті в договорі особистого страхування, на відміну від «майнового» договору страхування, не цікавить питання про реальні витрати страхувальника. Страховик не «відшкодує збитки», як у майновому страхуванні, а просто «виплачує страхову суму». У цьому зв'язку і після виплати страхового забезпечення шкода залишається не відшкодованою, тому страхувальник (застрахована особа) має право вимагати її відшкодування від винуватця у випадку заподіяння шкоди життю і здоров'ю страхувальника (застрахованої особи). Страхове забезпечення ж виплачується

страхувальникові або третій особі незалежно від сум, що належать їм за іншими договорами страхування, а також за соціальним страхуванням і у порядку відшкодування шкоди. Зазначена обставина підтверджується ст. 515 ЦК України, яка прямо забороняє заміну кредитора в зобов'язаннях, нерозривно пов'язаних з особистістю кредитора. До таких випадків, зокрема, відноситься відшкодування шкоди завданої життю і здоров'ю.

Саме остання обставина перешкоджає застосовувати суброгацію в договорах особистого страхування. Річ у тому, що в результаті спричинення шкоди життю або здоров'ю відбувається погіршення стану здоров'я певної фізичної особи, що є нерозривною частиною особи цієї особи, тобто шкода заподіюється конкретній фізичній особі. Для усунення цієї шкоди необхідно відновити здоров'я фізичної особи, після чого можна вважати, що заподіяна шкода ліквідована. Відповідно, вимагати від кредитора відновлення здоров'я має право лише та фізична особа, здоров'ю якої завдана шкода. Передати таке право вимоги іншій особі неможливо. Саме тому право суброгації за договорами особистого страхування законом не допускається, оскільки неможливо передати стан здоров'я застрахованої особи страхової компанії.

Таким чином, страховик в особистому страхуванні шкоду не відшкодовує, тому він і не може бути суброгатом.

Порядок заміни кредитора у зобов'язанні регламентується ст. 516 ЦК України. Заміна кредитора у зобов'язанні здійснюється без згоди боржника, якщо інше не встановлено договором або законом. Якщо боржник не був письмово повідомлений про заміну кредитора у зобов'язанні, новий кредитор несе ризик настання несприятливих для нього наслідків. У цьому разі виконання боржником свого обов'язку первісному кредиторі є належним виконанням.

Переконавшись в настанні страхового випадку, який містить ознаки суброгації і в дійсності права вимоги до відповідальної особи, страховик переходить до збору доказів, які б підтверджували наявність суброгації. Відповідно до ст. 517 ЦК України «1. Первісний кредитор у зобов'язанні повинен передати новому кредиторі документи, які засвідчують права, що передаються, та інформацію, яка є важливою для їх здійснення. 2. Боржник має право не виконувати свого обов'язку новому кредиторі до надання боржникові доказів переходу до нового кредитора прав у зобов'язанні».

Страхувальник (вигодонабувач) зобов'язаний передати страховикові всі документи та докази й повідомити йому всі відомості, необхідні для здійснення страховиком права вимоги, що перейшло

до нього. Цей обов'язок по суті є другим додатковим обов'язком страхувальника в майновому страхуванні.

Мова йде в основному про документи, які, по-перше, підтверджують існування зобов'язання між страхувальником (вигодонабувачем), що є кредитором, і особою, відповідальною за збитки, що є боржником (документи, що підтверджують наявність права вимоги). По-друге, свідчать про розмір збитків, заподіяних боржником кредиторів (документи, що підтверджують обсяг права вимоги). По-третє, необхідні для пред'явлення претензій і позовів (документи, що забезпечують реалізацію права вимоги) [3].

Практична реалізація даного положення повинна здійснюватися з ініціативи й при активній ролі страховика, який повинен вимагати у страхувальника (вигодонабувача) весь перелік документів, необхідних страховикові для відшкодування збитку в порядку суброгації.

Як правило, до складу доказів входять докази, які передбачені процесуальним законодавством (письмові й речовинні докази, пояснення працівників і представників контрагента страхувальника (вигодонабувача), висновку експертів, показання свідків, аудио- і відеозаписи та інші документи і матеріали, що підтверджують відповідальність контрагента за заподіяний страхувальникові (вигодонабувачу) збиток. В якості документальних доказів можуть бути витребувані, наприклад, транспортні документи, складські документи, рахунки, договори, документи з офіційних державних органів (постанови про порушення кримінальної справи або справи про адміністративне правопорушення), претензії, позови, акти про визнання претензій, акти про взаємну заборгованість і взаєморозрахунки, протоколи й акти огляду місця події страхової події й тощо. Крім того, можуть бути витребувані речовинні докази у вигляді речей, вилучених з місця страхової події та залучених до матеріалів справи. Слід зазначити, що при огляді місця страхової події для встановлення причин виникнення страхового випадку й визначення розміру збитку страховикові необхідно в обов'язковому порядку запросити на огляд особу, відповідальну за заподіяний страхувальникові (вигодонабувачу) збиток, або її представника [1].

Тобто введена у законодавстві можливість – автоматичного переходу прав кредитора-страхувальника до страховика відносно відповідальної особи, що заподіяла шкоду, приводить до того, що вже у момент укладання договору страхувальник покладає на себе тягар, тобто зобов'язання по забезпеченню всіх необхідних заходів і процедур по передачі цих прав.

При цьому, з огляду на те, що інститут суброгації, а також порядок реалізації прав по суброгації передбачені законодавцем, наслідки недотримання даних правил також визначені законом. Даний механізм можна розглядати як передбачену законодавцем міру забезпечення виконання страхувальником (вигодонабувачем) законних прав страховика по відшкодуванню збитку в порядку суброгації [1].

Варто враховувати, що відповідно до ст. 991 ЦК України страховик має право відмовитися від здійснення страхової виплати у разі: несвоєчасного повідомлення страхувальником без поважних на те причин про настання страхового випадку або створення страховикові перешкод у визначенні обставин, характеру та розміру збитків.

Звільнення законодавцем страховика від виплати страхового відшкодування через незабезпечення страхувальником (вигодонабувачем) своїми винними діями права вимоги до особи, відповідальної за збитки, є цілком обґрунтованим заходом впливу на страхувальника (вигодонабувача). Причому даний захід впливу забезпечується не лише звільненням страховика від виплати страхового відшкодування, але й правом на витребування в страхувальника (вигодонабувача) раніше виплаченої суми відшкодування як повністю, так і частково. У процесуальному праві аналогічна юридична дія йменується поворотом виконання. Таким чином законодавець – самим вносить певний пріоритет у взаємини страховика й страхувальника [1].

При цьому, відповідно до ч. 2 ст. 517 ЦК України, боржник має право не виконувати свій обов'язок новому кредиторів до надання боржникові доказів переходу до нового кредитора прав у зобов'язанні.

До таких доказів не можна відносити тільки підтвердження оплати страхового відшкодування. Боржник має право вимагати і доказу самого факту страхування: текст договору страхування, копію страхового поліса. Це має значення й для того, щоб установити, що суброгація на користь страховика мала дійсну підставу [4, с. 65].

Тому, до повідомлення страховиком боржникові про факт зміни осіб у зобов'язанні, боржник, що виконав зобов'язання первісному кредиторів (страхувальникові), буде вважатися особою, що виконала зобов'язання належним чином. Так передбачається ризик нового кредитора (страховика) (ст. 517 ЦК України), оскільки йому буде потрібно позиватися проти страхувальника у зв'язку з його безпідставним збагаченням, ніж вчасно повідомити боржника про перехід права вимоги.

Страховик повинен представити максимальну кількість доказів, що підтверджує його право вимо-

ги. Відсутність таких доказів дає відповідальній особі право відмовитися виконувати зобов'язання.

Відповідно до ст. 518 ЦК України «1. Боржник має право висувати проти вимоги нового кредитора у зобов'язанні заперечення, які він мав проти первісного кредитора на момент одержання письмового повідомлення про заміну кредитора».

Варто звертати увагу на те, що при реалізації суброгації страховиком нових правовідносин не виникає. У відповідності зі ст. 993 ГК України до страховика, що виплатив страхове відшкодування за договором майнового страхування, у межах фактичних витрат переходить право вимоги, що страхувальник або інша особа, що одержала страхове відшкодування, має до особи, відповідальної за заподіяний збиток. У зв'язку із цим, на підставі ст.ст. 517, 518 ГК України, винна особа має право зажадати докази прав нового кредитора – страхової компанії, а, саме головне, висунути страховикові всі заперечення, які він мав би право висунути первинному кредиторіві. Це може бути особливо актуальним при розгляді питання про суму суброгаційних вимог. Справа в тому, що багато страхових компаній намагаються висувати вимоги у розмірі виплати, посилаючись на ст. 993 ГК України. Однак, це не зовсім справедливо, оскільки сума страхового відшкодування в деяких випадках може перевищувати вартість відбудовного ремонту. Тут нюанс буде полягати в тому, що виплата відшкодування виробляється відповідно до умов договору страхування, а не на підставі норм законодавства про відшкодування шкоди. Фактично, страхова компанія може зробити оплату ремонту автомобіля, застрахованого по КАСКО, за рахунками авторизованного СТО, що може бути значно вище середньоринкової вартості відбудовного ремонту. У цьому зв'язку питання, чи може страховик вимагати з винної особи суму відбудовного ремонту виходячи з розцінок авторизованного СТО, якщо фактично відбудовний ремонт може бути зроблений дешевше. Представляється, що такі вимоги, виходячи з норм чинного законодавства, також необґрунтовані. Більше того, у проаналізованих рішеннях судів встановлено, що в основу розрахунку заподіяного збитку не може бути покладена калькуляція СТО. Його варто робити тільки на підставі належним образом проведеної оцінки. Однак тут потрібно бути обережним, оскільки деякі страховики мають несумлінну практику домовленостей з оцінювачами, у рамках якої останні «підганяють» свої звіти про оцінку матеріального збитку під цифри, які страховик повинен виплатити виходячи з умов

договору страхування. Справедливості заради треба відзначити, що далеко не всі страхові компанії зловживають у цьому питанні, багато хто роблять виплату, наприклад по КАСКО, виходячи з рахунку авторизованого дилера, а вимоги виставляють на меншу суму, виходячи зі справедливої оцінки. У випадках зловживань необхідно наполягати на рішенні питання в судовому порядку із призначенням судової експертизи [5].

Крім того, заміна кредитора шляхом суброгації має відповідати правилу ч. 2 ст. 518 ЦК України. Якщо боржник не був письмово повідомлений про заміну кредитора у зобов'язанні, він має право висунути проти вимоги нового кредитора заперечення, які він мав проти первісного кредитора на момент пред'явлення йому вимоги новим кредитором або, якщо боржник виконав свій обов'язок до пред'явлення йому вимоги новим кредитором, – на момент його виконання.

Наприклад, до повідомлення страховиком боржникові про факт зміни осіб у зобов'язанні, боржник, що виконав зобов'язання первісному кредиторіві (страхувальникові), буде вважатися належним. У цьому полягає ризик нового кредитора (страховика), оскільки йому буде потрібно позиватися проти страхувальника у зв'язку з його безпідставним збагаченням, а це складніше, ніж вчасно повідомити боржникові про перехід права вимоги [4, с. 71].

Відповідно до ст. 519 ЦК України «первісний кредитор у зобов'язанні відповідає перед новим кредитором за недійсність переданої йому вимоги, але не відповідає за невиконання боржником свого обов'язку, крім випадків, коли первісний кредитор поручився за боржника перед новим кредитором». Думаємо, що ця стаття, хоч і передбачає правила переходу прав кредитора, але до суброгації не застосовна, оскільки при суброгації передачі прав, яка згадується у тексті статті, не здійснюється; така передача властива цесії, а не суброгації. Крім того, важко уявити ситуацію в якій страхувальник-первісний кредитор поручився би за боржника перед новим кредитором-страховиком, адже він власне і страхується для того, щоб уникнути збитків. Який сенс при цьому поручатися за відповідальну особу – така ситуація виглядає абсолютно абсурдною.

Висновки. Таким чином, ст.ст. 513-519 ЦК України цілком застосовні для переходу прав кредитора шляхом суброгації, але необхідно мати на увазі особливості суброгаційних вимог, які були проаналізовані.

ЛІТЕРАТУРА

1. Суть мероприятий до получения возмещения в порядке суброгации. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://moysbank.info/category/strahovanie/>
2. Комментарий к Гражданскому кодексу Российской Федерации, части второй (постатейный) / Рук. авт. колл. и ответ. ред. д-р юр. н., п-р О.Н.Садилов. – М. : КОНТРАКТ; ИНФРА-М, 1998. – 779 с.
3. Суброгация. [Электронный ресурс]. –Режим доступа: <http://mosuruslugi.ru/articles/312/>
4. Чебунин А.В. Теоретические и практические вопросы суброгации в страховых отношениях / А.В. Чебунин // Сибирский юридический вестник. – 2001. – №4. – С. 64-74.
5. Правда о регрессных требованиях страховых компаний. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.financeservice.com.ua/?p=201>

Головачов Ярослав Вячеславович

ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ДО СУБРОГАЦІЇ ЗАГАЛЬНИХ НОРМ ПРО ПЕРЕХІД ПРАВ КРЕДИТОРА

Стаття присвячена розгляду особливостей застосування норм про перехід прав кредитора(513-519 ЦК України) для переходу прав кредитора шляхом суброгації.Визначені проблемні аспекти досліджуваних питань.

Ключові слова:суброгація, зобов'язання, страхування, перехід прав кредитора, заміна осіб у зобов'язанні

Головачев Ярослав Вячеславович

ОСОБЕННОСТИ ПРИМЕНЕНИЯ К СУБРОГАЦИИ ОБЩИХ НОРМ О ПЕРЕХОДЕ ПРАВ КРЕДИТОРА

Статья посвящена рассмотрению особенностей применения норм о переходе прав кредитора (513-519 ГК Украины) для перехода прав кредитора путем суброгации. Определены проблемные аспекты исследуемых вопросов.

Ключевые слова: суброгация, обязательство, страхование, переход прав кредитора, замена лиц в обязательстве.

Golovachev Yaroslav Vyacheslavovich

THE APPLICATION FEATURES TO SUBROGATION GENERAL RULES ON THE TRANSFER OF THE CREDITOR

The article is devoted to the application of the features of the transfer of the rights of the creditor (513-519 CC Ukraine) to go through the creditor's rights of subrogation. The identified aspects of the issues.

Keywords: subrogation, liability, insurance, transfer of the rights of the creditor, replacement of persons in the obligation.